

۱۳۹۹ / ۱ / ۱۱

نقش اراده در جرایم عمدی

ؤلفین

لاله جاویدان

مرضیه کریمی وانا

۱۳۹۵

سرشناسه	جایویدان، لاله، ۱۳۶۸ -
عنوان قراردادی	ایران، قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	نقش اراده در جرایم عمدی/ لاله جایویدان، مرضیه کریمی وانانی.
مشخصات نشر	تهران: سخنوران، ۱۳۹۵.
مشخصات فیزیکی	۲۵۹ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۵۵-۰۸۱-۹
وضعیت فهرست‌ریسی	وضعیت فهرست‌ریسی: اراده - جنبه‌های حقوقی
موضوع	موضوع: Will - Legal aspects
شناسه افزوده	کریمی وانانی، مرضیه، ۱۳۶۸ -
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵: ج۲ / K4H5
رده‌بندی دیویی	۳۴۶/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۵۳۶۶۶۱

نقش اراده در جرایم عمدی

کارگر شمالی، بعد از ادوارد براون، شماره ۱۴۰۷، طبقه اول

تلفن: ۶۶۴۷۶۳۰۶ - ۹۱۹۳۶۱۶۶۱۳

۰۹۱۳۰۶۱۷۲۸۳

سایت انتشارات: www.chapketab.com

عنوان کتاب	نقش اراده در جرایم عمدی.
تألیف	لاله جایویدان، مرضیه کریمی وانانی.
ناشر	سخنوران
سال و نوبت چاپ	۱۳۹۵ - اول
شمارگان	۱۰۰۰ نسخه
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۵۵-۰۸۱-۹
مرکز پخش	۹۱۹۳۶۱۶۶۱۳ - ۰۹۱۳۰۶۱۷۲۸۳
قیمت	۱۵۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱
۲
۳
۴
۵

صفحه	عنوان
۲۱	پیشگفتار
۲۳	مقدمه
فصل اول	
۲۷	اراده و موضوعات تمهیدی
۲۷	توجیه فلسفی دستگاه روانی انسان
۲۹	ساختار دستگاه روان
۲۹	قوهی مدرکه
۳۵	قوه محرکه
۳۷	قوه عاقله
۳۹	تعاریف
۳۹	تعریف اراده
۴۰	تعریف لغوی اراده
۴۱	تعریف اصطلاحی اراده
۴۳	تعریف عمد
۴۳	تعریف لغوی عمد
۴۴	تعریف اصطلاحی عمد

۶۴	تعریف سوءنیت
۶۵	تعریف سوءنیت در حقوق کیفری
۶۸	تعریف سوءنیت در فقه
۷۲	مقدمات حصول اراده در ذهن
۷۴	خاطر
۷۵	تصور یا ادراک
۷۶	تدبیر و تأمل
۷۶	عزم، تصمیم و اراده
۷۷	تنفیذ، طلب و اجرا
۷۸	ضرورت وجود انگیزه و هدف
۷۸	نسبت میل و گرایش به اراده
۷۹	جایگاه عقل و غریزه در حصول اراده
۸۱	جایگاه علم و آگاهی در فرآیند عمل ارادی
۸۲	ترادف عزم و عمد با اراده
۸۳	اصل لزوم فعل ارادی
۸۴	معانی مختلف عمل ارادی
۹۰	اراده و جبر و اختیار
۹۱	دیدگاه‌های مربوط به جبر و اختیار
۹۱	جبر
۹۳	اختیار
۹۴	اراده و قاعده‌ی علیت
۹۵	شبهه‌ی جبر و تسلسل از دیدگاه امام خمینی (ره)
۹۸	شبهه جبر از دیدگاه شهید مطهری
۱۰۱	اراده و اختیار

۱۰۲	وجود اختیار در مرحله حصول اراده
۱۰۳	وجود اختیار در مرحله عمل
۱۰۴	وجود اختیار در هر دو مرحله
۱۰۶	اراده از منظر مکاتب کیفری

فصل دوم

۱۲۱	اراده، نقش و جایگاه آن در جرایم عمدی
۱۲۱	اراده به عنوان عنصر معنوی
۱۲۶	تحلیل عنصر معنوی
۱۲۸	تعریف عنصر معنوی
۱۳۵	عناصر متشکله جرم و جایگاه ترتیبی عنصر معنوی در بین آنها
۱۳۵	عنصر قانونی
۱۳۹	عنصر مادی
۱۴۱	جایگاه ترتیبی عنصر معنوی از بین عناصر قانونی و مادی
۱۴۶	مبانی عنصر معنوی
۱۴۸	طریقه احراز عنصر معنوی
۱۴۹	اجزای تشکیل دهنده عنصر معنوی
۱۵۱	علم (دانستن)
۱۵۳	اشتباه حکمی
۱۵۷	اشتباه موضوعی
۱۶۱	سوءنیت
۱۶۱	طریقه احراز سوءنیت
۱۶۳	تقسیم‌بندی انواع سوءنیت
۱۶۳	تقسیم‌بندی سوءنیت از نظر خواست مرتکب

۱۶۳	 سوء نیت عام و سوء نیت خاص
۱۶۶	 سوء نیت آنی و سوء نیت با سبق تصمیم
۱۶۸	 تقسیم بندی سوء نیت از نظر نتایج حاصله
۱۶۸	 سوء نیت معین و سوء نیت نامعین
۱۷۱	 سوء نیت منجز و سوء نیت احتمالی
۱۷۳	 انگیزه
۱۷۷	 جایگاه انگیزه در مکاتب کلاسیک و تحقیقی
۱۷۸	 نقش استثنایی انگیزه در تحقق جرم و تغییر میزان مجازات
۱۸۰	 نقش انگیزه در جرم استثنایی و کشف جرایم
۱۸۱	 نقش انگیزه در آراء صادره از دستگاهها
۱۸۳	 آثار و نتایج مترتب بر عنصر معنور
۱۸۳	 مسؤولیت کیفری
۱۸۳	 تعریف لغوی مسؤولیت
۱۸۳	 تعریف مسؤولیت از دیدگاه حقوق کیفری
۱۸۶	 مبانی مسؤولیت کیفری
۱۸۶	 بلوغ
۱۸۷	 عقل
۱۸۹	 ارکان مسؤولیت کیفری
۱۹۰	 مسؤولیت کیفری نسبی
۱۹۲	 مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی
۱۹۷	 براءت مرتکب
۱۹۹	 اصدار حکم براءت از جانب مقامات قضایی
۲۰۰	 جرایم مادی صرف

فصل سوم

۲۰۷	زوال اراده، نقش و جایگاه آن در جرایم عمدی
۲۰۷	عدم مجازات به واسطه عدم وجود اراده
۲۰۹	بی‌ارادگی واقعی
۲۰۹	اجبار
۲۱۰	مستی
۲۱۱	خواب و بیهوشی (موضوع ماده ۱۵۳) (اجبار مادی درونی)
۲۱۲	زوال اراده مجنی علیه مباشر جرم (اجبار مادی خارجی)
۲۱۲	سقوط قهری از بلندی، موضوع ذیل ماده «۵۰۲» قانون مجازات اسلامی
۲۱۲	بی‌ارادگی مطلق
۲۱۳	اکراه و اضطرار
۲۱۶	کودکی
۲۱۸	جنون
۲۱۹	تحریک و انگیزش
۲۲۰	امر قانون
۲۲۲	امر آمر قانونی
۲۲۴	دفاع مشروع
۲۲۷	آثار حقوقی رفع مسئولیت به واسطه علل رافع و علل موجهه
۲۲۷	آثار علل رافع مسئولیت
۲۲۷	عدم تأثیر بر مسئولیت مدنی و ضمان مالی
۲۲۹	توجیه تأثیر علل رافع مسئولیت
۲۳۰	وضعیت جرایم علیه اشخاص
۲۳۰	تحول عمد به خطای محض

۲۳۰	عدم تأثیر اکراه (اجبار) در قتل عمد
۲۳۱	بقاء مسؤولیت شرکا و معاونین
۲۳۱	آثار علل موجهه
۲۳۱	رفع مسؤولیت کیفری و مدنی هر دو
۲۳۳	توجیه تأثیر علل موجهه بر مسؤولیت
۲۳۳	وضعیت رایب علیه اشخاص
۲۳۳	اصابت مال به شخص ثالث
۲۳۴	عالم مومنه تأدیب و تنبیه
۲۳۶	عمل جراحات ضروری مشروع
۲۳۷	عملیات ورزشی
۲۳۸	مسؤولیت شرکا و معاونین
۲۳۹	نتیجه گیری و پیشنهاد
۲۵۵	منابع و مأخذ

پیشگفتار

کتاب حاضر با همه ایجاز و اختصاری که نسبت به پدیده جرم و به طور اخص نقش اراده در بروز آن دراست. و با وجود برخی مطالب پیچیده و تخصصی‌اش بسیار ساده و روشن تالیف گشته است و هدف از این امر پی بردن به مبحث جرم در ابتدا برای کلیه مخاطبان درگیر در قضیه جرم در تمام ابعاد آن نظیر موکلان، قضات، کارکنان مربوطه، دانشجویان تازه راه یافته به رشته حقوق بالاخص گرایش جزا و جرم‌شناسی و ثانیاً تمامی افرادی که توجه خاص به مبحث جرم و جرم‌شناسی دارند بوده است بنابراین سعی شده است که به نحو احسن جایگاه اراده در بروز انواع جرایم عمدی از دیدگاه حقوقی و روان‌شناسی مورد تبیین قرار گیرد.

برخود واجب می‌دانیم که اثر حاضر را به روح بی‌آلایش بر رین آموزگاران زندگیمان، پدران و مادرانمان که وابستگی به آنچه رنگ تعلق داشت، تن ندادند و ما هر آنچه را نمی‌دانسته آموخته‌اند و به پاس قلب‌های بزرگشان که فریادرس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می‌گراید تقدیم نماییم.

هم چنین از آقای افشین رسولی به دلیل یاری‌ها و راهنمایی‌های بی‌چشمداشت ایشان که در تالیف این کتاب بسیاری از سختی‌ها را برایمان سهل و از ابتدای امر لحظه‌ای از حمایت‌های بی‌شائبه‌شان دریغ نورزیدند کمال تشکر و قدرانی را داریم.

در نهایت از مدیریت محترم انتشارات سخنوران که علاوه بر اعتماد والای خویش در ارتقای سطح کیفی کتاب از هیچ کوششی مضایقه نکردند تشکر و قدردانی می‌نماییم. یقیناً هر اثری توأم با خطایی است لذا از تمامی صاحب‌نظران و دانشجویان محترم تقاضامندیم هر گونه اشکالی را جهت اصلاح هر چه بهتر این کتاب از طریق پست الکترونیکی javidan.law@gmail.com اطلاع دهید.

www.ketab.ir

مقدمه

در میان پدیده‌های اجتماعی زندگی بشر، سرپیچی از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی مهمترین مسأله‌ای است که قابل تفحص و تدقیق بوده است. این مهم هیچ وقت از چشم تیزبین انسان پنهان نمانده است و سعی وافر در تبیین این گونه انحراف‌ها از اصل، همواره جایگاه خود را در علوم انسانی و اجتماعی از جنبه‌های مختلف پیدا کرده و به نتایجی نیز رسیده است. مداوم زندگی اجتماعی و تضمین بقای آن حاصل این کوشش‌ها و زحمات است.

انسان در طول تاریخ زندگی خود همیشه با چالش‌ها و دغدغه‌های زیاد مواظب این انحراف‌ها به طور کلی بوده است. تحقیقات در رشته‌های علوم، به‌ویژه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی گویای این بذل توجه است و در راستای جلوگیری از این کج‌روی‌ها تدابیری اتخاذ شده که می‌توان این تدابیر را در توصیه‌های روان‌شناختی، جامعه‌شناختی مشاهده کرد؛ ولی گاهی لازم است به جهت شدت انحراف‌ها و آثار سویی که این انحراف‌ها بر زندگی طبیعتاً اجتماعی انسان دارند، دست از اندرزگویی و نصیحت و توصیه برداشت و عملاً دست به کار مجازات و تنبیه منحرفین شد.

این مهم به عهده‌ی حقوق جزا گذاشته شده است تا با ضمانت اجرای کیفری (مجازات) و یا جلب همکاری دیگر رشته‌های علوم چون جرم‌شناسی به هدف بزرگ تنظیم و تنسيق امور اجتماعی و اجرای عدالت کیفری و اصلاح مجرمین و ارباب منحرفین دست یابد. ولی آیا حقوق جزا با دیدی عینی و موضوعی به این انحراف‌ها توجه دارد و به صرف عینیت عمل انحراف‌آمیز و فعل مجرمانه‌ی خسارت بار، عامل و فاعل را مجازات می‌کند؟ یا اینکه با توجه به جنبه‌های مختلف روان آدمی به نحوی دیگر عمل می‌نماید؟

تاریخ حقوق جزا حاکی از آن است که در ابتدا، انسان به نحوی عمل می‌کرده است که جواب سوال اول را مثبت می‌بخشد. اخته یعنی مسؤولیت که، عبارت است از قدرت و توانایی انسان در پاسخ‌گویی به نتایج اعمال خود، موضوعی بوده و تنها به عینیت فعل انحراف‌آمیز و خسارت بار در عالم واقع، اطوف بوده است. تا جایی که نه تنها افراد انسان اعم از عاقل و مجنون و بالغ و صغیر را مجازات و تنبیه می‌نمودند بلکه، این عمل را نسبت به حیوانات و اشیا نیز اعمال می‌کردند. بی‌این وضع، زیاد دوام نیاورد و با ظهور و ثبوت مذاهب مسیحیت و اسلام که با دیدی اخلاقی به مسؤولیت انسان می‌نگریستند، مبنای مسؤولیت و مجازات به کلی دگرگون شد و ریشه‌های روز دانشمندان بعضاً متأثر از مذاهب و بعضاً مستقل از آنها نظریات جدیدی ارائه دادند و مکاتب مختلفی در این خصوص ایجاد گشت و انسان از آن جهت که مختار است و می‌تواند نقض قواعد و مقررات جزایی را انتخاب و اختیار کند مسؤول شناخته شد و مجازات گردید. نه از آن جهت که فعل خسارت‌باری در عالم خارج از ذهن به وقوع پیوسته و خساراتی را به بار آورده است. این دیدگاه، علی‌رغم محدودیت‌ها و تعدیل‌هایی که متحمل شده هنوز به قوت خود باقی است و مبنای اصلی مسؤولیت افراد انسانی را که همان اراده و اختیار است را تبیین می‌کند. در متن مباحث عنصر

معنوی، همیشه، سخن از علم و عمد از یک طرف و جهل و غیر عمد از طرف دیگر به میان آمده و در کنار مباحث مربوط به اراده و اختیار مطرح شده است. عنصر معنوی که فعل و انفعال ذهنی مرتکب در راستای تحقق جرم است، جهت شکل‌گیری نیازمند به وجود مقدماتی است. برای اینکه بتوانیم از عنصر معنوی مرتکب عمل ممنوعه صحبت به میان آوریم، لازم است که وی، به حداقل آمادگی و رشد جسمی و ذهنی متناسب رسیده باشد و علاوه بر این، در هنگام ارتکاب عمل ممنوعه، قوه‌ی تفکر و تصمیم‌گیری وی کارگر باشد. به عبارت دیگر، ذهن مرتکب حالت عادی و طبیعی خود را داشته باشد، تا بتوانیم رگه‌هایی از تفکر و اندیشه‌های مجرمانه و نیاندیشیدن به میزان متعارف و تناسب را در مرتکب شاهد باشیم. فعل و انفعال ذهنی مغایر با قانون کیفری مرتکب، که از آن به عنصر معنوی تعبیر می‌کنیم به دو صورت محقق می‌شود: یا مرتکب، خواهان ارتکاب عمل مغایر با قانون کیفری است و یا اینکه چنین خواستی وجود ندارد اما مرتکب به اندازه کافی نمی‌اندیشد و از این عدم اندیشیدن جرمی محقق می‌گردد. تحقق عنصر معنوی، به صورت اول، عنصر معنوی جرایم عمدی را تشکیل می‌دهد و در گونه دوم نیز، با عنصر معنوی جرایم غیر عمدی مواجه می‌باشیم. جهت شکل‌گیری عنصر معنوی جرایم عمدی، اولین جزئی که نیازمند آن هستیم، علم و آگاهی مرتکب است که از آن به مطبق بودن مکنونات ذهنی مرتکب با واقعیات عالم خارج یاد می‌شود. از نقطه نظر حقوق کیفری، واقعیات عالم خارج، ممکن است که حکم یا موضوع باشد. علم به حکم به معنای تصور درست و انطباق واقعی مکنونات ذهنی مرتکب در مورد یک قاعده حقوقی اعم از وجود یا قلمرو و مفاد آن می‌باشد؛ علم به حکم را قانون‌گذار کیفری بنا به مصالح جامعه و ضرورت‌های اجتماعی مفروض می‌داند و جهت احراز عنصر معنوی نیازی نیست که دادرس کیفری به اثبات و احراز آن مبادرت نماید. علم به موضوع یکی از اجزای لازم و ضروری عنصر معنوی جرایم عمدی می‌باشد. دادرس کیفری جهت احراز عنصر معنوی جرایم عمدی

قبل از هر چیز می‌بایستی علم مرتکب به موضوع را احراز نماید و بعد از این مرحله در صدد احراز و اثبات سایر اجزای عنصر معنوی جرایم عمدی برآید. جزء دوم عنصر معنوی جرایم عمدی خواست نقض قانون کیفری می‌باشد؛ این خواست اگر بر انجام عمل مغایر با قانون کیفری تعلق گیرد به آن سوءنیت عام می‌گویند؛ که یکی از ارکان ثابت عنصر معنوی جرایم عمدی می‌باشد و بسیاری از جرایم عمدی با وجود این سوءنیت کامل می‌گردند. اما در برخی جرایم قانون‌گذار برای تحقق جرم علاوه بر عمل ارتكابی لارم دانسته است که نتیجه‌ای نیز محقق گردد در این گونه از جرایم علاوه بر خواست ارتكاب بمل مجرمانه، خواست تحصیل نتیجه‌ی مجرمانه (سوءنیت خاص) نیز جهت تحقق جرم به ضرورت عنصر الزامی است. سوءنیت یک وصف قانونی مبتنی بر معیار کلی و عمومی نمی‌باشد بلکه واقعیتی است که می‌بایستی دادرس کیفری به احراز و اثبات آن پردازد اثبات سوءنیت محدود به طرق و شیوه‌های خاص نمی‌باشد بلکه دادرس می‌تواند با استفاده از شیوه‌های متعارف و معقول در جهت کشف و استنباط آن تلاش نماید.

سومین جزئی که در عنصر معنوی جرایم مورد بررسی قرار می‌گیرد انگیزه است. انگیزه عامل جهت‌دهنده و نیرو بخش رفتار خلاف قانون کیفری است و علی‌الاصول جزء تشکیل‌دهنده‌ی عنصر معنوی جرایم عمدی نمی‌باشد بلکه همان است که به صورت استثنایی یکی از اجزای تشکیل‌دهنده‌ی عنصر معنوی جرایم عمدی باشد و یا اینکه در تخفیف و تشدید مجازات اثرگذار باشد.